הרב עזריה ברזין
ר"מ בישיבת שעלבים

שליח שלא עשה שליחותו

א. כאשר חסר רצון המשלח לחלות המעשה

שנינו במשנה קידושין (דף נ' ע"א): "האומר לשלוחו צא וקדש לי אשה פלונית במקום פלוני והלך וקדשה במקום אחר, אינה מקודשת". ופי' רש"י: "דדוקא קאמר ליה מקום פלוני, שיש לי שם אוהבים, ואם בא אדם לומר דברים עלי בפניה, ימחו בידו". וכן פסק הרמב"ם, הלכות אישות, (פ"ז, הל' כ"א). ועיי"ש במשנה למלך בשם מהריק"ו שכתב שדרך בני אדם לחוש שמא יבואו בני אדם להסיר אשה ולהדיחנה מעל ארוסה. "דאין לומר פן ידברו עליו לפני הקידושין ויניאו אותה מלהתקדש לו, דא"כ אמאי אינה מקודשת היכא דקדשה במקום אחר, מאי איכפת, סוף סוף נתקדשה לו; אלא ודאי צריך לומר דאע"ג דנתקדשה לו ידא פן יניאו אותה מלהנשא לו". מדברי רש"י ומהריק"ו משמע שהבעל רוצה שהקידושין ייעשו דוקא במקום פלוני, ולא במקום אחר, ואם השליח שינה שליחותו, וקידש במקום אחר, אין הקידושין חלין מאחר שאין כאן רצון האיש לקידושין במקום אחר ממה שקבע.

וכן איתא במשנה גיטין דף ס"ה ע"א: "האומר תן גט זה לאשתי במקום פלוני ונתנו לה במקום אחר פסול". ופירש רש"י: "דאין רצונו שילעיזו עליו שם וקפידא היא". מלשון רש"י "קפידא" משמע שהגט פסול משום שיש לאמוד את דעתו של הבעל שהוא רוצה לגרש את אשתו דוקא במקום פלוני ולא במקום אחר, ואם השליח נתן את הגט במקום אחר הגט פסול משום שאין רצון הבעל לגירושין אלא במקום שקבע. וכן פסק הרמב"ם, הלכות גירושין (פ"ט, הל' ל"ג).

והנה חידוש גדול שומעים אנו בשתי המשניות הנ"ל, בניגוד למה שלמדנו לדעת הדבה ראשונים (גיטין דף מ"ו ע"א) בסוגיית "המוציא את אשתו משום שם רע", שבגיטין וקידושין אין גילוי דעת מועיל, אף בצירוף אומדנא, עיי"ש בתוס', ורשב"א, ור"ן. וכן שיטת הגאונים היא שבמקח וממכר אין צריך תנאי כפול, ובגיטין וקידושין בלבד בעינן תנאי כפול, עיין רמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, פ"ג, הל' ח, ובהשגת הראב"ד שם. הרי לגבי שליחות בגיטין וקידושין מבואר במשניות הנ"ל שגילוי דעתו של המשלח שמקפיד דוקא במקום מסויים, שינוי זה פוסל, ואמרינן שאין כאן דעת גירושין או קידושין. ונראה שיש לחלק בין גו"ק הנעשים ע"י האיש עצמו לבין גו"ק הנעשים על ידי שליח. כשהבעל עצמו עשה את מעשה הקידושין או הגירושין אמרינן שיש כאן דעת גמורה על כל האופנים, ואין רואים חסרון רצון אלא אם התנה בפירוש בשעת עשיית המעשה, ורק אז, שביטול התנאי מבטל את המעשה. אבל כשמינה אדם שליח ולא עשה בעצמו מעשה הגירושין או הקידושין, ויש להחשיב מעשה השליח למשלח, בכה"ג מועיל גילוי דעת ואומדנא לקבוע את רצון הבעל. ומכאן ההלכה שיש קפידא על מקום מסויים שציין המשלח שאם השליח שינה דנים אנו שחסר רצונו של המשלח לחלות הגירושין או הקידושין.

ב. חסרון רצון המשלח לעצם המעשה

יש לעיין במקרה והשליח שינה שליחותו, אך אין חסרון רצון המשלח לחלות המעשה, אלא לאופן ביצוע המעשה, האם גם בכה"ג שינוי פוסל?

הנה בגיטין דף כ"ט ע"א מבואר שבעל האומר לשליח "אל תגרשנה אלא בבית", והשליח גירשה בעלייה, או שאמר "אל תגרשה אלא בימין", והשליח גירשה בשמאל, שהגט פסול. ופירש רש"י: "דלא שויה שליח להכי". ויש להבין מדוע לא כתב רש"י שהגט פסול משום "קפידא", כדרך שכתב לגבי שינוי מקום הגירושין או הקידושין. ונראה שרש"י סובר שדוקא באמר ב"מקום פלוני" יש אומדנא שאין הבעל רוצה את הגירושין במקום אחר משום שחושש ללעז, אבל באומר אל תגרשה אלא בבית או בימין אין סברא לומר שהבעל לא רוצה בגירושין כשהם נעשים בעלייה או בשמאל. על כן פי' רש"י שנקבעה כאן הלכה בדיני שליחות, שמאחר שהמשלח קבע במינוי השליח שיעשה המעשה בצורה מסויימת, והשליח שינה, הרי שליחותו בטלה — "דלא שויה שליח להכי" — וממילא הגט פסול. במקרה זה אין לראות חסרון ברצון המשלח לחלות המעשה, כדרך שמצינו ב"מקום פלוני", אין זה אלא שינוי מרצון המשלח לאופן ביצוע השליחות ע"י השליח, וגם זה פוסל את השליחות. אכן בכה"ג צריך להיות הוכחה מלשונו של המשלח בשעת מינוי שרוצה שהמעשה יבוצע דוקא בצורה זאת, המסויימת. על כן דייקה הגמ' בלשונה "אל תגרשה אלא וכו'". וכן דייק הרמב"ם בלשונו (גירושין, פ"ט, הל' ל"ג): "אל תתנהו לה אלא בבית". וכן הוא בלשון מרן המחבר, אה"ע, סי' קמ"א, ס"ק מ"ה. ועיי"ש בבית שמואל, אות ס"ב, שכתב שאם אמר באופן סתמי שיתן בעליה או באיזו יד, הגט כשר, דמסתמא אין קפידא. ודוקא כשאמר אל תתנהו אלא כך וכך, אז שינוי פוסל. ולא כן לגבי "מקום פלוני", שאפילו אם לא אמר תתנהו רק במקום פלוני, הגט פסול. וזאת משום שלגבי "מקום פלוני" יש אומדנא של קפידא, ואילו שינוי פוסל מטעם חסרון מינוי השליח ע"י רצון המשלח לחלות המעשה במקום אחר.

בסוגיא בגיטין דף כ"ט ע"ב, מבואר עוד שאם הבעל ציווה לשליח לקבל פקדונו הגמצא ביד האשה לפני שנותן לה את גיטה, והשליח הפך את הסדר ונתן לה את הגט ואח"כ קבל ממנה את הפקדון, ר' יוחנן פוסל את הגט. ופירש"י: "נעשה כמי שאמר לו אל תגרשה אלא בבית וגירשה בעלייה". יש לדעת מדוע השוה רש"י דינו של ר' יוחנן לבין "אל תגרשה אלא בבית" ולא ב"מקום פלוני". ונראה כוונת רש"י שאין ר' יוחנן פוסל את הגט מצד חסרון במקרה זה ברצון הבעל בחלות הגירושין, שהרי מטרתו של הבעל היתה בעיקר לקבל את הפקדון, ואעפ"י ששינה השליח והקדים נתינת הגט לקבלת הפקדון, הרי סוף סוף קיבל את הפקדון ומשום מה לא ירצה את חלות הגירושין? לכן השוה רש"י דינו של ר' יוחנן לדין "אל תגרשה אלא בבית", שהגט פסול מצד שינוי הפוסל את השליחות "דלא שויה שליח להכי". כלומר, יש דין בדיני שליחות שהמשלח הדגיש אופן מסויים של קיום השליחות, וכמו במקרה של "אל תגרשה אלא וכו'" יש הוכחה שלשון המינוי קובע שהמשלח ממנה אותו רק על אופן מסויים, דנמצא דעל אופן אחר לא מינהו שליח, וה"ה ב"שקול מינה חפץ והדר הב לה גיטא" שנתמנה השליח רק לצורה מסויימת של ביצוע השליחות, ושעל כן השליח

שקיים שליחותו בצורה אחרת אינו פועל בדרך זו כשליח, וממילא מעשיו בטלים ומבוטלים.

לדברינו יש להבין תוכן המחלוקת של בעל ה"משנה למלך" בהשגתו (אישות, פ"ז, הל' כא) על דברי המהריק"ו שהזכרנו בראש דברינו. כשהמשלח אמר לשלוחו "קדש לי אשה פלונית במקום פלוני", והשליח קידשה במקום אחר, לדעת מהריק"ו הבעל חושש שידברו עליו לאחר הקידושין. וחולק עליו ה"משנה למלך" וסובר שאפילו אם החשש הוא שמא ידברו עליו לפני הקידושין "מ"מ כיון דמשום האי קפידא עביד, אעפ"י דסוף סוף נתקדשה לו, הא להוא מקום לאו שליח שוויה, ואיהו מדעתיה קדשה לו", שלדעת המשנה למלך יש להשוות השולח לקדש אשה במקום פלוני, לשליח שנאמד לו "שקול מינה חפץ והדר הב לה גיטא". בשני המקרים הללו אין חסרון רצון המשלח לחלות המעשה, אלא רק לצורה ולאופן של עשיית המעשה, שמ"מ גם בכה"ג שינוי פוסל. ואין צורך דוקא בלשון שלילה — "אל תקדשה אלא במקום פלוני" שהרי גם בלא זה יש להבין שהמשלח מינהו לבצע השליחות ב"מקום פלוני" דוקא, מכיון שבאותו מקום יש לו אוהבים שידברו טוב עליו לפני הקידושין, ואילו על ביצוע באופן אחר אינו שלוחו כלל.

ג. שינוי פוסל אף כשאין המשלח מקפיד

עד כאן דאינו ששינוי מבטל השליחות כשאין רצון המשלח לחלות המעשה או לאופן עשיית המעשה. ויש לעיין: האם שינוי פוסל אף כשאין קפידא מצד המשלח? נראה, ששאלה זו תלויה במחלוקת אמוראים בנוגע לשליח קבלת הגט ששינה שליחותו.

איתא במשנה, גיטין (דף ס"ה ע"א): "האשה שאמרה התקבל לי גיטי במקום פלוני, וקיבלו לה במקום אחר, פסול. ר' אלעזר מכשיר". הגמ' (שם) שואלת: "ורבי אלעזר מאי שנא רישא דלא פליג ומאי שנא סיפא דפליג? — ומתרץ: איהו דמדעתיה מגרש, קפיד, איהי דבעל כרחה מתגרשת, מראה מקום היא לו". והיינו, לדעת ר"א, בנוגע לאשה המתגרשת בע"כ, אין סברה לומר שהיא מקפידה על מקום מסויים לקבלת הגט, שהרי הבעל הוא הקובע את המקום הנתינה, והוא יגרש במקום שנח לו. לכן סובר ר"א שמה שהאשה הזכירה "מקום פלוני" אינו אלא בכדי לעזור לשליח למצוא את הבעל ולקבל את הגט, כלשון רש"י — "כמראה מקום שם תמצאנו"... ויש לחקור מהי סברת חכמים החולקים על ר"א? ניתן לפרש שיטתם בשני אופנים: א) גם חכמים סוברים שבדרך כלל, אם אין המשלח מקפיד על מקום מסויים, יש לומר "מראה מקום הוא לו", ובסברה זו יש להוציא את המילים "מקום פלוני" מכלל לשון המינוי, ואין השליחות מוגבלת למקום מסויים. ואין חכמים חולקים אלא במקרה הספציפי הזה, וסוברים שגם בנוגע לאשה המתגרשת יש להאמיד דעתה שמקפידה על מקום מסויים, ולא רוצה שילעיזו עליה במקום אחר. אמנם, אין לפסול את הגט מדין חסרון רצון האשה לחלות הגירושין, שהרי אשה מתגרשת בע"כ; אלא שיש לפסול את הגט משום שמשלח המקפיד על צורת עשייה מסויימת הרי הוא מגביל את השליחות ואם שינה השליח הרי "לא שויה שליח להכי"; ב) אין מחלוקת בנוגע לאומדנא של דעת האשה, וגם חכמים מודים לר"א שאין האשה מקפידה על מקום פלוני דוקא. אלא שחכמים לא קבלו את העיקרון של "מראה מקום היא לו".

וזה לפי שלדעתם השליח נשתלח לקבל את הגט במקום פלוני, ועל כן כשקבלו במקום אחר אין זה בתחום השליחות. כוחו של השליח ניתן לו אך ורק לגבי מעשה מסויים זה, ואם השליח עושה מעשה אחר, אין לעשייה זו תוקף שליחות, ואינה מתיחסת למשלח. עצם המנוי מגדיר את השליחות, וכל סטייה מהציווי ע"י השליח אין לה תוקף של שליחות שהועניקה לו על ידי לשון המינוי. הבדל גדול קיים בין שני הפירושים הללו בשיטת חכמים. לפי הפירוש הראשון מחלוקת זו בין חכמים ור"א מיוחדת היא רק למקרה של שליח האשה לקבל גיטה, ואין לה שייכות לדיני שליחות בכללם. משא"כ לפי הפירוש השני, יש למחלוקת זו השלכה לגבי כלל דיני שליחות, והיינו אם שינוי פוסל שליחות אפילו כשמסתבר שאין המשלח מקפיד על אופן מסויים של ביצוע השליחות, אלא שעצם לשון המינוי מגבילה את מעשה השליחות?

נראה לומר ששני הפירושים הנ"ל תלויים במחלוקת שבין רבה ורב יוסף בהמשך הסוגיא שם בגיטין. הגמ' מביאה שם שתי ברייתות הסותרות זא"ז בנוגע לשליח המשתלח להניח עירוב תחומין. "האומר לשלוחו ערב לי בתמרים, ועירב לו בגרוגרות, בגרוגרות ועירב לו בתמרים, תני חדא עירובו עירוב, ותניא אידך אין עירובו עירוב". רש"י מסביר שאין אדם מקפיד על ההבדל שבין עירוב בתמרים או בגרוגרות, ולפ"ז הברייתא הפוסלת את העירוב קשה. "אמר רבה לא קשיא, הא רבנן, הא רבי אלעזר". ז"ל רש"י: "הא רבנן, דאמרי גבי דידה, אע"ג דלא בדידה תליא ולא איכפת לה, אמרינן כל מאי דאמר איניש לשלוחיה, אי שני לאו שלוחיה הוא, ה"נ אין עירובו עירוב". נראה מזה שרבה סובר כפירושנו השני, שחכמים פוסלים שינוי בשליחות למרות שהדבר ברור שלא אכפת לו שינוי זה למשלח, לכן פוסלים הם בשליח קבלה וה"ה בשליח על הנחת עירוב. "רב יוסף אמר הא והא רבנן, כאן בשלו כאן בשל חבירו". וברש"י: "הא והא רבנן, ואינהו נמי לא אמרו קפידא אלא גבי אשה, דהתם ניחא ליה דתיתזל, ולא בדוכתא אחרינא, והנך מתנייתא, כאן בשלו — עירובו עירוב, דלא איכפת ליה, והאי דקתני אינו עירוב כגון דיהב ליה חבריה רשות לערובי מתמרים דידיה, ואמר לו האיך לשלוחיה ערב לי בתמרים דפלוני, ועירב בגרוגרות, דהכא ודאי קפידא הוא דבגרוגרות דחבריה לית ליה רשותא". לפי רב יוסף חכמים חולקים על ר"א משום שסוברים שאשה מקפידה על מקום פלוני, אבל במקרה שאין קפידא אמרינן "מראה מקום הוא לו", ואין השינוי פוסל את השליחות. לכן בשליח על עירוב שאין הבעל מקפיד על השינוי בין תמרים לגרוגדות, אין השליחות בטלה. בברייתא הפוסלת את השליחות מדובר בגוונא שיש חסרון ברצון המשלח לחלות המעשה, דוגמת שינוי בשליח הבעל כשמקפיד הוא על נתינת הגט במקום מסויים.

ועיין רמב"ם, הל' עירובין (פ"ו, הל' כ"ג): "האומר לחבירו ערב עלי בתמרים, ועירב עליו בגרוגרת, בגרוגרת ועירב עליו בתמרים, אינו עירוב". מסתימת לשון הרמב"ם משמע שבין אם עירב משלו ובין משל חבירו, אינו עירוב, מכיון ששינה שליחותו. וכן כתב המגיד משנה (שם) שהרמב"ם פוסק כדעת רבה, דהיינו פוסל השליחות, אף כשיש אומדנא על אי־קפידת המשלח.

לפי"ז מדוייקת היטב לשון הרמב"ם בפירוש המשניות לגיטין (פ"ו, משנה ג), וז"ל: "אין הלכה כר' אלעזר, לפי שלא עשאתו שליח אלא לקבל לה גיטה במקום פלוני, וכיון שעבר בטלה השליחות. וכבר נתבאר לך הכוונה שאם היתה דעת הבעל להתנות שיתנהו לה במקום פלוני, הרי אם לא נתקיים התנאי בטל הגט. ויש לעיין בשינוי

לשון הרמב"ם, שבנוגע לשליח האשה ששינה כותב הרמב"ם "שלא עשאתו שליח אלא לקבל לה גטה במקום פלוני", ואילו בנוגע לשליח הבעל הוא כותב ש"הייתה דעת הבעל להתנות וכו'". אכן לפי מש"כ לעיל יובנו מאד דברי הרמב"ם: שתי הלכות שונות נאמרו במשנה זו. בשליח קבלה אין סברא לומר שהאשה התנתה תנאי שלא רוצה שיקבל לה גיטה אלא במקום פלוני, אלא שמ"מ הגט פסול מצד ההלכה הקיימת לדעתם בהלכות שליחות ששינוי פוסל שלא נתמנה אלא על מעשה של קבלת הגט במקום מסויים זה. משא"כ בשליח הולכה של הבעל, כאן יש אומדנא ותנאי, שאין הבעל רוצה את הגירושין אלא במקום פלוני.

אלא שלכאורה יש להקשות מדברי הרמב"ם בהלכות גירושין (פ"ט, הל' ל"ג) שאם אמר הבעל "אל תתנהו לה אלא בימין ונתנו לה בשמאל, אינו גט", ודייקנו מלשון הרמב"ם שאם אמר "תנהו לה בימין", גם אם שינה כשר, והסברנו שאם אין חסרון ברצון המשלח לחלות המעשה, צריך הוכחה מלשון המינוי שהוא רוצה שאופן עשיית המעשה יהיה דוקא בצורה מסויימת זאת, ורק כשיש הוכחה זו אז שינוי פוסל מכיון שחסר רצון הבעל לעצם המעשה. לפי"ז קשה מדוע פוסק הרמב"ם (שם, הל' ל"ד) לגבי שליח האשה לקבלת הגט שאם אמרה "התקבל לי גיטי במקום פלוני, וקבלו לה במקום אחר, אינו גט", הרי אין הוכחה מלשון המינוי שהיא רוצה את הגט דוקא במקום פלוני. והיה לו לרמב"ם לפסול רק אם אמרה האשה "אל תקבל לי גיטי אלא במקום פלוני":

ונראה לומר שחילוק יש בין קביעת המקום לבין הזכרת צורת ביצוע המעשה: המקום מהוה חלק ממעשה הנתינה עצמה, ואילו היד, שלתוכה הגט ניתן, אינה חלק מעצם הנתינה, אלא מצורתה החיצונית. ועל כן, בכל מה שנוגע לעצם המעשה, יש חשיבות בלשון המינוי, ואין השליחות חלה אלא לגבי המעשה כפי שהוגדר בלשון המינוי. לכן האשה שאמרה "התקבל לי גיטי במקום פלוני" הרי השליחות חלה רק לגבי קבלת הגט במקום פלוני, ואילו קבל הגט במקום אחר היא מעשה אחר לחלוטין ואינו בתחום השליחות. וה"ה לגבי האומר לשלוחו עדב לי בתמרים, שהמינוי מגדיר את החפץ שבו מעשה השליחות מתקיים, ואם השליח מערב בחפץ אחר, הרי אין למעשה שלו תוקף של שליחות. ולא כן הדבר לגבי נתינה ביד שמאל או בעליה. הבדל בין ימין לשמאל או בית לעלייה אינו נוגע לעצם המעשה, אלא לצורתו. וביחס לדברים אלה שהם צדדיים לעצם המעשה, אין דברים אלו מהוים חלק מהמינוי, כל עוד אין המשלח מקפיד עליהם. בנוגע לשינוי בצורת המעשה, שבזה גם חכמים קבלו את העיקרון של "מראה מקום הוא לו", ואין השינוי פוסל אא"כ יש הוכחה מלשון המינוי שלא נשתלח השליח אלא למעשה הנעשה בצורה מסויימת.

ד. האם שינוי מפקיע את עצם המנוי?

יש לחקור בדין שינוי הפוסל שליחות האם השינוים מפקיע את עצם המינוי ושם־שליח, או שהשליח עדיין שם־שליח עליו, והשינוי מפקיע דק את חלות השליחות שבמעשה מסויים זה? הנפ"מ תהיה, אם השליח חזר וקיים את השליחות בלא שינוי מבלי שנתמנה מחדש, האם יש למעשה זה תוקף של שליחות?

ונראה שיש להוכיח שאין צורך למינוי חדש ממה שכתב הרמב"ם בהלכות גרושין,

(פ"ו, הל' ח'): "היה השליח קטן כשנתן לו הגט וגדל כשהביאו, חרש ונתפקח, הרי זה בטל, אבל אם נתן לו הגט והוא פקח ונתחרש וחזר ונתפקח, היה שפוי כשנתן לו הגט ונשתטה וחזר ונשתפה כשהביא הגט ליד אשה הרי זה גט כשר, מפני שתחלתו וסופו בדעת". ויוצא שלמרות שהגברא לא היה ראוי לשליחות בין שעת המינוי לשעת קיום השליחות, מ"מ יכול הוא לקיים שליחותו מבלי שהבעל יצטרך למנותו פעם שנייה. ונראה שהדברים ק"ו לענייננו בשליח ששינה שליחותו שהרי לא היתה שום שעה שהגברא לא היה ראוי לשליחות רק שלא עשה את המעשה כראוי. ודוקא כשהמשלח בעצמו ביטל אל השליחות, אז ניתן לומר שפקע המינוי, אבל בשינוי לא עשה המשלח שום ביטול, רק שמעשה השליח היה שלא כראוי, אך אין צורך למנות אותו מחדש, כי לא היה כאן דבר המפקיעו מתורת שליח.

בזה יש להבין את דברי הרמב"ם, הלכות תרומות (פ"ט, ה"א) וזה לשונו: "האשה אוכלת בתרומה עד שיגיע גט לידה... האשה שעשתה שליח לקבל לה גיטה, אסורה לאכול בתרומה מיד. ואם אמרה קבל לי גיטי במקום פלוני אינה אסורה עד שיגיע שליח לאותו מקום". ועיין תוס' יו"ט לגיטין, פרק ו', משנה ד', שפירש משמעות סוף דברי הרמב"ם הנ"ל שהמדובר גם כשהשליח קבל את הגט במקום אחר, אבל אח"כ הגיע השליח למקום פלוני דאז יחולו הגירושין, וע"כ אסורה באכילת תרומה. אלא שהתוס' יו"ט תמה על הלכה זו, שאפילו כשיגיע השליח אח"כ למקום פלוני איך יוכשר הגט, מאחר שקיבלו במקום אחר. אכן לפי מש"כ יובנו דברי הרמב"ם. שאפילו אם השליח שינה שליחותו, עדיין לא פקעה ממנו החזקה שליח עושה שליחותו, ומאחר שהמינוי לא בטל יש לומר שחזקה זו פועלת כל זמן שהגברא ראוי לשליחות. ולכן אמרינן — חזקה שהשליח אכן יגיע אח"כ למקום פלוני, וידאוג לכך שהבעל יחזור ויתן לו את הגט שם. ע"כ אסורה היא באכילת תרומה מאותו רגע שהגיע השליח למקום פלוני ויש לו אפשרות לקיים שליחותו כראוי.

ה. האם שינוי פוסל בגיטין וקידושין דוקא, או בשליחות בכל התורה כולה?

כתב הרמב"ם, הלכות תרומות (פ"ד, הל' ט'): "האומר לשותפו או לבן ביתו או לעבדו או לשפחתו לתרום, והלכו לתרום וביטל שליחותו קודם שיתרומו, אם לא שינה השליח תרומתו תרומה, ואם שינה כגון שאמר לו תרום מן הצפון ותרם מן הדרום, הואיל וביטל שליחותו מקודם אינה תרומה". מקור דברי הרמב"ם הוא בירושלמי, תרומות (דף ט"ו ע"א): "ביטל, אם עד שלא תרם ביטל, אין תרומתו תרומה", ובדף ט"ז ע"א: "ולית הדא פליגא על דריש לקיש, דריש לקיש אמר אין אדם מבטל שליחותו בדברים. תפתר כגון שאמר ליה לך וקבע בצפון והלך וקבע בדרום".

והקשה הראב"ד בהשגות (שם), מדוע פסק הרמב"ם כאוקימתת הירושלמי שלא מועיל ביטול השליחות אלא א"כ שינה השליח שליחותו, הרי זוהי רק דעת ריש לקיש הסובר "לא אתי דיבור ומבטל דיבור", ואנן קי"ל כרבי יוחנן שיש ביטול השליחות.

עוד קשה על פסקו של הרמב"ם, מדוע התרומה אינה תרומה דוקא משום שהבעלים ביטלו השליחות קודם שתרם, הרי מאחר ששינה השליח ולא תרם מן הצפון אלא מן הדרום, בטלה השליחות מדין שינוי הפוסל שליחות? ועי' בכסף משנה שהביא קושיא זו בשם ר"י בעל הטורים.

הסבר דברי הרמב"ם שמעתי ממו"ר הגרי"ד סולובייצ'יק, נר"ו. הרמב"ם סובר שההלכה ש"שלוחו של אדם כמותו" תכנה, שע"י מינוי זה הופך השליח להיות "בעלים" בנוגע למעשה זה. בשליחות אין המשלח נחשב כלל עושה המעשה אלא השליח עצמו הוא "בעל־המעשה", ודק חלות המעשה מתיחסת למשלח. לכן סובר הרמב"ם שאין ביטול השליחות או שינוי המבטל את השליחות. אמנם, אם המשלח מגלה דעתו שאין הוא רוצה את חלות המעשה, לא תחול המעשה נגד רצונו. אך, כל זמן שהוא רוצה את החלות, אלא שהוא מבטל את השליחות, אין ביטול זה מועיל, מכיון שהשליח הוא ה"בעלים" על עשיית המעשה, ואין הבעלים הראשונים, היינו המשלח, יכול להחזיד לעצמו את ה"בעלות" על המעשה; יכול הוא דק לא לרצות את החלות. הוא הדין כשהשליח משנה את שליחותו בצורה שאינה משמעותית לגבי רצונו של המשלח לחלות המעשה. אין שינוי כזה מבטל את השליחות, שהרי השליח עצמו — שהוא "בעל־המעשה" — קובע את הצורה בה יעשה המעשה, ואין למשלח כח לקבוע צורת המעשה. לכן פוסק הרמב"ם שביטול השליחות אינו מועיל בשליח להפריש תרומה. כי בביטול השליח אין עדיין גילוי דעת שהבעל לא רוצה את חלות התרומה, הבעל דק גילה דעתו שהוא לא רוצה שהשליח יעשה את מעשה ההפרשה; אך השליח הוא עתה "בעל־המעשה" ואינו תלוי ברצון המשלח. גם מוסבר בזה מדוע השינוי מצפון לדרום אינו פוסל. שכן יש לשליח "בעלות" על המעשה לקבוע צורתו. ואין זה שייך למשלח כלל. דק כשיש צירוף של: (א) ביטול השליחות, ו(ב) שינוי השליחות, — דק אז יש לומר שחסר רצונו של המשלח לחלות ההפרשה וע"כ התרומה אינה תרומה.

אלא כל זה בנוגע לשליחות בתרומה וכן בשאר דיני שליחות, חוץ משליחות בגט, ששליחות בגט מיוחדת היא, ולגביה נאמרו ההלכות של ביטול השליחות ושינוי הפוסל. דבגט בעינן "ונתן בידה", נתינה מיד הבעל ליד האשה. ההלכה של שליחות בנתינת גט הלכה מיוחדת היא ובזה נתינת השליח חשובה כנתינת הבעל עצמו. עיין הגהות מרדכי סוף גיטין, שכתב שלשון הרשאת שליח הולכה היא "ידך כידי", והיינו משום שיד השליח היא כיד הבעלים. בשליחות זו אין השליח נהפך ל"בעל־המעשה", שהרי הבעל חייב לעשות את מעשה הנתינה. לכן יש שם הלכה מיוחדת של ביטול השליחות ע"י הבעל, ושינוי השליחות הפוסל, שבמקרים אלו נפקע מהשליח המינוי המיוחד של "ידך כידי". בזה הסביר מו"ד הנ"ל את סברת ההו"א בגמ' בגיטין דף ס"ב ע"ב שדוקא איש כשר להיות שליח להולכה ולא אשה, כי בשליחות הגט ישנה הלכה מיוחדת של "ידך כידי", וע"כ היתה הו"א לומר שאשה פסולה להיות שלוחו של הבעל.

ונראה להביא עוד ראייה להבנה זו בשליחות הגט מדברי הרא"ש, גיטין, פ"ז, אות כ', שהביא דעת ראשונים הסוברים שלגבי שליח להולכת הגט צריך השליח לשמוע את קולו של הבעל, ולא מספיק שידוע שהבעל רוצה את השליחות. דפשוט שבשליחות של כל התורה כולה אמנם אין דין שהשליח ישמע את קולו של המשלח. ורק באשר לשליחות המיוחדת של "ידך כידי" ישנו תנאי של שמיעת קול הבעל.

ועיין בקונטרס חידושי תורה לרב חיים שמואלביץ ז"ל, המודפס בספר הזכרון לכבודו, (הוצאת "מוריה", תש"מ, עמ' ר"ב) שהסביר שיטה מוקשית בתוס' גיטין דף ל"ג ע"א הסוברת שבעל יכול לבטל את השליחות בפני השליח עצמו אף שלא בפני

שני עדים. וקשת, הרי ביטול השליחות הוא בענין דבר שבערוה, ובעינן שני עדים, ואיך מועיל הביטול בפני השלית. והסביר הגר"ח שמואלביץ שאה"נ לגבי ביטול השליחות של "שלוחו של אדם כמותו" ודאי בעינן שנים, ככל דבר שבערוה. אבל ביטול בפני השליח מהני לבטל את כוחו המיוחד של השליח שנתינתו תהא חשובה כנתינת הבעל, ולזה לא בעינן שני עדים, אע"ג שנשאר שלוחו, מ"מ אין לו "יד הבעל" לענין נתינת הגט.

ויש להעיר שהרמב"ם פסק שיש כה"ג גם ביטול השליחות בשליח לקדש אשה, וכן באשה שעשתה שליח לקבל קידושיה, (עי' הל' אישות, פ"ט, הל' כ'). לכאורה צ"ל — לפי דרך מו"ד בשיטת הרמב"ם, שגם במעשה קידושין יש הלכה של יד האיש ויד האשה, וע"כ השליחות מיוחדת היא ויש בה דין ביטול השליחות ע"י המשלח. וכנראה, הלכה זו נלמדת מההיקש של הויה ליציאה.

אך צ"ע מלשון הירושלמי בתרומות שהקשו מהמשנה האומרת שיש ביטול שליחות בתרומה לדעת ריש לקיש דוקא, "דדיש לקיש אמר אין אדם מבטל שליחותו בדברים". ואילו לפי ההסבר הנ"ל בשיטת הרמב"ם, דהרי גם דבי יוחנן סובר שאין אדם מבטל שליחותו בדברים, ורק לענין שליחות בגו"ק ס"ל לרבי יוחנן שאדם מבטל שליחות בדברים, וא"כ המשנה בתרומות קשה גם לר' יוחנן.

כן יש להעיד ממה שפסק הרמב"ם בהל' גירושין (פ"ב, הל' ט"ו) שאם הבעל היה בריא בשעה שמינה שליח הולכה, ואח"כ נשתטה, אם השליח נתן את הגט, הגט פסול מדרבנן. ואם נבין שנתינת השליח חשובה כנתינת הבעל, והבעל הוא הנותן ע"פ דין, מדוע כשר הגט, מדאורייתא, הרי אין הבעל ראוי למעשה גירושין.

עוד יש להעיר מפסקו של הרמב"ם בהל' גירושין, פ"ז, הל' ד' ששליח עושה שליח. דלשמא אם נאמר שגם בשליחות גט — כבכל שליחות — השליח הופך להיות "בעל־המעשה", יובן ששליח עושה שליח. אבל אם השליח הוא "יד" הבעל בלבד, מאיזה כוח יכול הוא לעשות שליח אחר במקומו?

והנה, כבר הזכרנו את דברי הרמב"ם בהלכות עירובין, פ"ו, הל' כ"ג: "האומר לחבירו עדב עלי בתמרים ועירב עליו בגרוגרת וכו' אינו עירוב". ומוכח מזה שדין שינוי פוסל קיים אף בשליחות של כל התורה כולה, ואין זה מיוחד לשליח הגט.

וכן משמע מלשון הרמב"ם בהלכות שלוחין ושותפין, פ"א, הל' ב': "שליח שעבר על דברי משלחו לא עשה כלום". משמע דין כללי בכל השליחויות ששינוי ממה שציוה המשלח פוסל את השליחות.

אלא שלפי"ז חוזר הקושי בדברי הרמב"ם בהל' תרומות, פ"ד, הל' ט'. והנה כתב מרן הכסף משנה בשם הר"י קורקוס שהרמב"ם סובר שדוקא לגבי תרומה אין ביטול השליחות, ואין דין שינוי הפוסל, וגם ר' יוחנן מודה לכך. וההסבר לזה: "כרי העומד ליתרום אין דרך להקפיד אם יתרום זה או זולתו כיון שעומד לכך... ולא סגי דיבור לבטוליה שליחותיה דלא ליהוי תרומה". וגם אם שינה השליח, אך לא ביטלו המשלח, תרומתו תרומה, "והטעם דשינוי זה אין דרך להקפיד, ולא הויא קפידא לבטל התרומה, כיון שלתרום עומד". ודוקא כשיש צירוף של השתים: גם חזרה מהשליחות, וגם שינוי, אז יש קפידא, ואין תרומתו תרומה.

לפי הבנה זו בשיטת הרמב"ם ביטול שליחות מועיל בכל שליחות שבתורה חוץ מתרומה "שהכרי עומד ליתרום", ולכן אין קפידא לבעל הכרי אם יתרום זה או אחר.

כמוכן גם שינוי פוסל בכל שליחות שבתורה, חוץ מתרומה ש"אין דרך להקפיד". לגבי שינוי בתרומה בין צפון לדרום, אם נניח שאין הבדל באיכות התבואה בין צפון לדרום, יש לומר ששינוי זה אינו פוסל בשום שליחות. והרי לעיל נתבאר שלשון המינוי מגביל את תחומה של השליחות דוקא כשהמינוי מגדיר את המעשה עצמו, ביחס למקומו או בדבר שבו המעשה נעשה. משא"כ כשדנים מצד שלשון המינוי והשינוי מתיחס לצורת המעשה בלבד, כגון "יד ימין" או "עלייה", בזה צריכה להיות הוכחה מלשון המשלח שהוא מקפיד דוקא על צורה מסויימת זו. והרי ההבדל בין צפון לדרום אינו נוגע לעצם המעשה, אלא לצורתו החיצונית בלבד, ומכיון שלא אמר המשלח "אל תתרום אלא מן הצפון", אין הוכחה מלשונו שהוא מקפיד על כך. ובמיוחד בתרומה שאין דרך להקפיד בה. לכן יש לומר "מראה מקום הוא לו" כדרך שמכשירים גט שניתן ע"י השליח בבית, אע"פ שהבעל אמר "תתנהו בעליה", בשינוי בצורת העשייה אין לפסול את השליחות אא"כ יש אומדנא של קפידא, כנ"ל.

ו. "סבר וקיבל" בשליח ששינה

איתא במשנה גיטין דף ס"ה ע"א: "האשה שאמרה הבא לי גיטי ממקום פלוני, והביאו לה ממקום אחר כשר". יש לשאול: מדוע הגט כשר, מאחר שאמרה "ממקום פלוני" ושינה השליח, הרי שינוי פוסל שליחות? וז"ל התוס' רי"ד (שם): "דשליחות להולכה בעל קעביד ולא אשה, הילכך אע"ג דקאמרה, אין בכך כלום, שאין זה שליחותה אלא שליחות הבעל". אך עיין רמב"ם, הל' גירושין, פ"ו, ה"ד, שהאשה שולחת שליח להביא לה גט מיד הבעל. ולשיטת הרמב"ם צריך ביאור דין המשנה שאין השינוי פוסל בשליח הבאה.

עי' בדברי הר"ן (שם) שכתב שבשליח הבאה אין האשה מתגרשת בקבלת השליח את הגט אלא בקבלתה ולכן אין קפידא כששינה השליח וקיבל גיטה במקום אחר. ולפי המבואר לעיל, עדיין צריך ביאור, שהרי יש דין שינוי הפוסל אף כשאין קפידא של המשלח, כשהמינוי מגדיר את מעשה השליח. וראינו ש"מקום פלוני" מהוה חלק מעצם המעשה, ובכה"ג אמרינן "כל מאי דאמר איניש לשלוחיה, אי שני לאו שלוחיה הוא".

אכן לפי הבנת מו"ר בשיטת הרמב"ם שדין שינוי הפוסל נאמר רק בנוגע לשליחות המיוחדת של "ידך כידי" ולא בשליחות הרגילה של כל התורה כולה, דין המשנה מבואר היטב, שליח הבאה של האשה הוא בגדר שליח רגיל של "שלוחו של אדם כמותו" שהרי אין האשה מתגרשת בקבלתו, אלא בקבלתה. ולזה אין צורך להפוך את יד השליח ליד האשה מכיון שהיא עצמה מקבלת את הגט, וכל שליחותו אינה אלא לפעולת ההבאה בלבד. אך לפי הבנת הכסף משנה בשיטת הרמב"ם ששינוי פוסל בכל השליחויות שבתורה צ"ע דין המשנה.

בט"ז, אה"ע סי' קמ"א, אות ל"ב, חידש סברא אחרת להסברת דין המשנה בשליח הבאה ששינה, שמכיון שהיא קבלה את הגט מיד השליח, יש לומר "סברה וקבלה", ואין היא מקפידה על שינוי המקום, ועל כן השליחות כשירה.

אלא שיש לעיין בעיקר סברתו: הרי מאחר שהאשה מינתה אותו לקבל את הגט במקום מסויים, אין השליחות חלה לגבי מקום אחר, ומה יועיל אם אח"כ גילתה דעתה

שלא מקפידה על שינוי המקום, ובאמת מצאתי בדברי המשנה למלך, הל' אישות פ"ז, הל' כ', כדברינו, וז"ל: "לא מצינו בשום מקום בשינוי השליח שאם יאמר המשלח דאינו מקפיד, דנימא דניזיל בתר דבריו".

ונ"ל ליישב את דברי הט"ז. דהנה יש לעיין בלשון הרמב"ם בהביאו את דין המשנה לגבי שליח הבאה ששינה. זה לשון הרמב"ם (גירושין, פ"ט, הל' ל"ד): "האשה שאמרה הבא לי גיטי במקום פלוני והביאו לה במקום אחר כשר". מבואר איפוא שהרמב"ם אינו גורס "ממקום פלוני" כגירסת ספרינו, אלא "במקום פלוני", כלומר השינוי היה ביחס למקום קבלת האשה ולא במקום קבלת השליח מיד הבעל.

לפי זה מתורצת הערת המשנה למלך על פירוש הט"ז. אמנם כן, לא תועיל "סבר וקיבל" לאחד קיום השליחות, שהרי אי אפשר לשנות את המינוי למפרע. משא"כ בשליח הבאה שהביא את הגט לאשה במקום אחר, שהאשה מגלה דעתה שהיא דוצה את מעשה השליח בשעת קיום השליחות, ולא יותר מאוחר. בכה"ג יש לדון את גילוי דעתה כמינוי מחדש להבאת הגט ליד האשה במקום זה שבו השליח והאשה נמצאים.